

Везе Црне Горе са Русијом од друге половине XVI вијека до данас¹⁾

Везе Црногораца са Русијом можемо пратити, по документима, још од друге половине XVI вијека. Те везе, у то вријеме, истина, нијесу имале неког већег политичког значаја, нијесу много утицале на развој односа, како међуплеменских у Црној Гори и Брдима, тако и на односе тих племена према великој словенској земљи, која се тада почела снажити и ширити свој утицај. Али те прве везе значајне су највише по томе што су наши људи, наши угледнији главари, још тада почели да иду у Русију, што су са њеним људима стварали пријатељске и братске везе и отуда се враћали у свој крај »пуни поуздања, крепости и силне љубави према једноверној и једноплеменој руској браћи« (из писма калуђера Теодора²⁾ упућеног братији Морачког манастира 5 јуна 1580). Калуђер Теодор био је у Москви око десет година и црква у којој је он за то вријеме живио била је »гостопримни дом за сваког Славјаносрбина из нашијех брдскијех пустопашица«. ³⁾ У његовом »дому« живјели су око годину дана: Вуле Божидарев, пиперски војвода, Станко Радетин, ровачки војвода, и Иван Перков, војвода Дробњака, који су (да ли одлуком племенских скупштина њихових племена или не, то није познато) пошли у Русију за вријеме Ивана IV (1533—1584) са молбом »да руски цар дарује хришћанској пастви нешто утвари и другијех црквенијех потреба«. Заједно са калуђером Теодором ови брђански главари посјећивали су познатог златара на двору Ивана IV — Трипа Которанина и његовом помоћу примани су код цара и даровани у свему што су тражили од царског двора. Ови народни главари вратили су се са калуђером Теодором у своја племена и калуђер Теодор је постао игуман Морачког ма-

¹⁾ Овај чланак је написан поводом прославе 250 годишњице првих службених веза Црногораца са Русијом, која се овог мјесеца одржава у Перасту Прије 250 година (1697 и 1698) поморци Петра Великог учили су у Перасту, у Поморској школи Марка Мартиновића, морепловство и бродоградњу. У вези са тим писац овог чланка је сматрао потребним да, макар у најкраћем обиму, обради у цјелини везе Црне Горе са Русијом од друге половине XVI вијека до данас.

²⁾ Из документа у Морачком манастиру.

³⁾ Исто.

настира и врло угледна личност међу околним племенима за организовање хајдучких чета за борбу против Турака. Он је са војводом Станком дигао и један устанак против Турака у источном дијелу Херцеговине (око 1590 год.), за који се мисли да је први масовнији устанак у нашим крајевима. По једном документу из тога времена (он потиче из краја XVI в.), који се налази у Морачком манастиру, може се видјети да је тај манастир био у сталним везама са Русијом, да је доста често слао понеког од својих калуђера у Русију и отуда набављао понешто за помоћ сусједним црквама и манастирима. Највјероватније је да је у исто вријеме и Пивски манастир био у неким везама са Русијом, ма да за то нема никаквих докумената, а може се претпоставити по томе што је дробњачки војвода Иван Перков морао утицати на калуђере у томе смислу (а војвода је неко вријеме живио у томе манастиру) и што је Пивски манастир од почетка 18 в. био, исто као и Морачки, у сталним везама са Русијом. Али, то су само претпоставке. Чињеница је само то да је у то вријеме било веза са Русијом, да су наши људи у то најтеже доба, када је Турска била врло снажна држава, ишли у Русију као у своју земљу, »једноплемену и једновјерну«, и добивали отуда помоћ. Да ли је у то вријеме слаћа која царска грамата у наше крајеве, то није познато, а по свој прилици није, обзиром на то да Русија тада није била још толико снажна да би је државни интереси водили према Јужним Словенима. Русија се тада (период Ивана IV) уздизала и снажила, тако да ће она један вијек касније, крајем 17 в., у доба Петра Великог, постати врло моћна држава »са широм отвореним брешама према Западу«.

Прве службене везе Црногораца са Русијом настале су при крају 17 в. Отада па даље можемо систематски пратити те везе, јер су оне постајале све чешће и све придније.

Русија је при крају 17 вијека постала тако моћна држава да су њени интереси постали много шири него дотада. Петар Велики је успио да окупи под своју власт, у сталној борби са феудалцима — бољарима, све руске земље и да је према сјеверу прошири до Балтика. У таквој ситуацији њему је била потребна морнарица за трговачке поморске везе са западноевропским државама и за одбрану од сусједних поморских држава (Шведска и др.). Због тога је он слао своје људе у западноевропске земље (Холандију, Енглеску, Француску, Шпанију, Млетке и др.) да изуче поморство, конструкцију бродова и др., па је и сам ишао у Холандију и тамо изучавао поморство.

Петар Велики је, својим указом од 11 јануара 1697 г., одредио 50 младића из кнежевских и бољарских породица да пропутују западноевропске земље у циљу упознавања поморства и бродоградње, како би, кад се врате у своју земљу, подигли снажну руску морнарицу. Од тих 50 изабраних младића 22 је по-

слао у Холандију, а осталих 28 у Млетке и сусједна бродоградилшта и поморска мјеста. Млетачка Република и Холандија врло радо су пристале да приме Русе у своје школе, највише због тога што су се надале да ће то омогућити ближе трговачке везе са Русијом.

Ни Холандија ни Млетачка Република тада нијесу имале државних поморских школа, него су такве школе биле у приватним рукама, у домовима искусних помораца и поморских стручњака, под надзором и патронатом државе. Једна таква поморска школа, позната надалеко по стручности својих наставника, била је у Млецима, а више нижих школа било је у Далмацији и Боки, нарочито у Перасту, Доброти, Прчу и Топли. Млетачки сенат је повјерио школовање ових руских кнежева и бољара поморској школи у Млецима, која је тада имала четири наставника из Далмације и Боке (осим осталих), а међу њима, као најпознатијег и најстручнијег од свих, Пераштанина Марка Мартиновића. У тој школи, по свједочанству кнеза Бориса Ивановића-Куракина, предавани су ови предмети: аритметика, теориска геометрија (по Еуклиду), тригонометрија, планиметрија, астрономија у вези са науком, наутика, механика, офанзивно и дефанзивно утврђивање. Питомци су на крају добијали диплому о завршеним наукама, потписану од »Мајстера« и са потписом и печатом млетачког дужда. Предавања су била на италијанском језику.

Од 28 руских младића млетачки је сенат посебним декретом повјерио њих 17, најугледнијих по роду, чувеном стручњаку за поморство Марку Мартиновићу. Од њих десет кнезова: Бориса Ивановића-Куракина, Јакоба Ивановића-Лобанова, Петра, Дмитрија и Федора Галицијина, Јурја, Михаила и Андрију Хилкова, Ивана Даниловића-Гагина и Андрију Ивановића-Репнина и седам бољара: Абрама Федоровића-Лопухина, Владимира Шереметова, Ивана Ржевског, Никиту Ивановића-Бутурлина, Михаила Матушкина и Михаила Ртишева. Њихов учитељ Марко Мартиновић имао је тада 34 године.

Млетачки сенат је Марку Мартиновићу и његовим ученицима дао на расположење један мањи брод, који је припадао Которанину Иву Лазаревићу. Тај брод може се сматрати првим школским бродом међу Словенима. Њим су они кренули, по наређењу млетачког сената, на прво школско путовање, у циљу практичних вјежби, по Јадрану. Они су ишли делматинском обалом до Дубровника, гдје су се, као гости дубровачког сената, задржали неколико дана (четири дана), па су одатле кренули у правцу Барија, у Италију. На путу од Дубровника за Бари ухватио их је јужњак, тако да су на мору остали 12 дана, док су тај пут, да су имали повољан вјетар, могли прећи за два дана, како један од њих (Куракин) пише. Из Барија, послје краћег задржавања ради одмора, кренули су опет навраг и пошто су имали повољан вјетар други дан навече (3 августа 1698) стигли

су у Боку, у Херцег Нови. Пошто су се ту састали са Петром Толстојем, који је у то вријеме путовао Далмацијом, пошли су заједно у Пераст. У Перасту је Марко Мартиновић задржао своје ученике у својој кући, гдје им је предавао »морски наук и владање«, теорију и праксу морепловства. Та кућа, која се налазила на једном малом узвишењу на крају града, била је прва поморска школа у нашим крајевима, а и прва поморска школа међу Словенима. Ту је Марко Мартиновић васпитавао и стручно оспособљавао у поморству прве стручњаке за морнарицу Петра Великог.

Пераст је у то вријеме био познат као богати трговачки град са везама са свим важним мјестима на Јадрану и обалом Средоземног Мора. Он се почео уздизати као трговачки град од 1580 године, када је постао засебна општина (комунирад). Пераст је тако, послѣ Котора, најстарија политичка општина у Боки. Основа напретка и процвата Пераста било је бродарство и трговина. У то вријеме, када је Марко Мартиновић учио у својој кући руске поморце, Пераст је имао око 100 трговачких бродова, који су пловили од Боке до Албаније, Грчке, острва Јеђејског Мора, Мале Азије, Млетака и других лука на италијанској обали и других мјеста на обалама Средоземног Мора. Перашки бродови прелазили су понекад и кроз Гибралтар и допирали до енглеске обале. Тада је Пераст имао око 1000 становника. Пераст је тада био у напону свога културног стваралаштва. Недавно прије тога (1691) био је подигнут звоник цркве св. Николе, у стилу ренесансе, палата Вицка Бујовића (1694), чувеног јунака из Пераста, палата Вицковића (око 1700) и многе друге зграде барокне архитектуре. Тада су живјели у Перасту књижевник Вицко Змајевић, пјесник Иван Крушула, који је био неколико година у Русији и два пута на двору Петра Великог, познати лучки инжињер Мато Мелада, Мато Змајевић и др. У граду су руски поморци долазили у везу са свима њима, упознавали се са културом града, разговарали са поморцима и трговцима, који су на све њих заједно са Марком Мартиновићем преносили драгоцено искуство у поморству. Колико се било развило пријатељство између руских помораца и ових познатих Пераштана види се по томе што је инжињер Мелада са њима пошао у Русију, а убрзо и Мато Змајевић, који је за неколико година проведених у Русији постао тако познат као поморски стручњак, да га је Петар Велики поставио за адмирала руске морнарице. Живећи у Перасту поред свога учитеља, руски поморци су се добро упознали са приликама у граду, а унеколико и у Боки и једном дијелу Далмације, што је имало за посљедицу да су они касније, кад су дошли у своју земљу, радо говорили о нашој земљи, о приликама у њој, а наши људи који су долазили у Русију од њих су радо примани и препоручивани како би се лакше снашли у њиховој земљи.

Послије свршене школе у Перасту, руски поморци са својим учитељем поново су испловили на море и извршили велико кружно путовање по Средоземном Мору. То путовање било је последње као припрема за завршни испит и када се Марко Мартиновић увјерио да су се његови ученици оспособили за навигацију, завршио је њихово школовање у Чивита Векији, луци ондашње папске државе. Тада су посјетили Рим. Одатле су копном пошли у Млетке, гдје је Марко Мартиновић претставио своје питомце сенату, извијестивши га о школским путовањима и о постигнутим успјесима. Ту је учитељ Мартиновић дао дипломе својим ученицима. Од њих је за науку сачувана само једна и то диплома кнеза Бориса Куракина, писана на италијанском језику, која у преводу гласи:

»Слава богу, дана 2 септембра 1698 године у Млецима. Свједочим ја Марко Мартиновић, поморски капетан, да сам поучавао пресвијетлог господина Бориса Ивановића — Куракина, московског витеза, у наутичкој струци: бусоли, у свим врстама вјетрова и у навигационој карти. Будући да је био два пута са мном на мору на једном броду, да узмогне боље схватити наутику, и пошто сам га подучио у свим знањима и вјештинама, које се односе на овај или други брод, како је у обичају ових крајева и колико се тражи од капетана и других људи вјештих бродовима, који је од мене научио навигацију, као и са њим Иван Шушков, московски војник, који је вјежбао исту наутичку струку.

Будући да је он (Шушков) пред споменутим пресвијетлим Борисом дао доказа о способности у споменутим операцијама и кога налазимо способним да врши операције наутичке струке, ако му буду то дозволиле старије власти, стога му се издаје ово увјерење да му служи гдје му буде потребно.

У вјеру чега итд.

Ја Марко Мартиновић, капетан, потврђујем својом руком и својим печатом».

Потпуно је вјероватно да је Марко Мартиновић издао дипломе и осталим својим ученицима. Дипломе су морале бити дате одмах послје завршених теориских и практичних испита, како је било уговорено између руске и млетачке владе. Па пошто се зна да су ти испити — теориски и практично — вршени у току 1697 и 1698, дакле за двије године, колико су били са Марком Мартиновићем, онда се не може прихватити тврдња неких историчара да су ови испити обављени тек 1711 године. Но, вјероватно је да се негдје у то вријеме, тј. око 1710 или 1711 г., Марко Мартиновић састајао са неким од својих бивших ученика, јер је он често путовао, па се претпоставља да је 1710 године био неким послом и у Одеси. Руски поморци су тражили да њихов учитељ пође са њима у Русију, али он тада није могао поћи.

Сачувани су дневници двојице бивших ученика Марка Мартиновића: Бориса Куракина и Петра Андрејева Толстоја. У њима су описи и доживљаји њиховог школовања и путовања по мору са њиховим учитељем. Из њих се може осјетити она искрена, топла љубав руске браће према Марку Мартиновићу, који је са њима, то се јасно може видјети из ових дневника, био у врло пријатељском односу. Дневник Бориса Куракина објављен је у »Архиву кнеза Куракина« (1891) у редакцији В. Н. Смољанинова, а дневник Петра Толстоја био је објављен у »Атенеју« (Москва, 1859) и у »Руском архиву« 1888 год. Изваци из ових дневника објављени су и у »Историји руске литературе« од А. Н. Пипина.

Марко Мартиновић се и сам врло радо сјећао дана проведених са овим младим Русима. Он је написао једну поему са тих путовања у којој је на доста шалвив начин опјевао мање згоде и незгоде младих путника, како су се дивили разним предметима и појавама на путу. Та поема штампана је нашим језиком у Млечима. Марко Мартиновић је и иначе познат не само као стручан поморац и »морски вук«, како су га звали, него и као писац стручних студија из поморства и као доста даровит пјесник. Професор Срећко Вуловић пронашао је у библиотеци у Лењинграду један рукопис Марка Мартиновића, управо његову студију о бродопрадњи, коју је посветио своме бившем ученику кнезу Димитрију Галицину. Има основа да се претпостави да је ту студију он написао за вријеме својих путовања и да је посветио Галицину због тога што му је он био најбољи и најталентованији ученик.

У бившем општинском дому у Перасту чува се једна драгоценца слика на платну, која претставља Марка Мартиновића како предаје младим Русима поморске науке. Та слика је израђена уљаним бојама. Висока је 1,40 м, а широка 1,80 м. Уоквирена је дрвеним, дјелимично позлаћеним оквиром, који је широк 12 см. Ова знаменита слика, драгоценца за наше везе из тога доба са Русијом, подијелена је на три дијела. На врху слике исписани су великим словима (латиницом) на нашем језику сви наслови и титуле руског цара Петра Великог и тај натпис је, вјероватно, једини те врсте на неком од словенских језика. Испод овог наслова и свих царевих титула, у средини, насликан је руски царски двоглави орао, који држи једном ногом жезло, а другом куглу са крстом на врху, док је на крсту нацртан св. Борђе на коњу. По врх двоглавог орла налази се царска круна, а читав грб је уоквирен расцвјетаним лишћем. С једне и с друге стране грба налазе се натписи неколицине ових младих руских ученика. На трећем дијелу слике, испод имена Руса, насликан је Марко Мартиновић како сједи на столици, гологлав, обучен у црно одјело, држећи у лијевој руци шестар. Пред њим је сто, застрт покривачем, на којему се налази једна бусола и једна хидрографска карта. Око стола виде се петорица Руса, од којих тројица сједе, а двојица

стоје. Руси су обучени у дуге хаљине, постављене крзном, а на глави капе, исто постављене крзном. И Мартиновић и Руси имају црне бркове. У десном углу слике нацртан је брод са три јербола. Не зна се поуздано којег је умјетника ова слика. Претпоставља се само, тако мисли и Иван Кукуљевић-Сакцињски, да је она рад чувеног сликара Трипа Кокоље, али је највјероватније да је она рад неких Кокољевих ученика, обзиром да ова слика по умјетничким квалитетима није једнака са другим радовима Трипа Кокоље. Ова слика има за нас велику вриједност и са лингвистичког гледишта, јер из натписа на народном језику избија фонетичко начело, 130 година прије Вука Караџића.

Перашка школа Марка Мартиновића, у којој су стручно оспособљавани овим млади Руси, велика је културна тековина нашег народа и значајни споменик наших братских веза са Русима, које су тим путем створене прије 250 година. Отада се те везе нијесу прекидале, него, напротив, оне су се учвршћивале још више, јер су одговарале животним интересима нашег народа и великог руског народа у борбама против Турака и других наших заједничких непријатеља кроз вјекове. У то исто вријеме када су Руси са својим учитељем били у Перасту, Петар Толстој је ишао у Црну Гору. Владика Данило Петровић (1696—1735) тек што је био изабран за владика на »једнокупном сабору« на Цетињу. Толстој се сигурно састајао са владиком, јер се зна да је он био на Његушима, у кући сердара Станка, два дана, у августу 1697 год. Мало је вјероватно да он са Његуша није пошао до Цетињског манастира, до владике, јер је сердар Станко, као блиски владичин рођак, живио у кући Данилових родитеља и радио њихово имање на наполици. Сигурно је да га је и сердар упућивао да се састане са владиком. У мемоарима сердара Баша Токова Божовића има једна врло интересантна забиљешка о томе како му је дјед Павић причао да је у њиховој кући сачувано предање да је у кући њиховог претка Тошка Бајова долазио један Рус »по имену Толстој«. Да ли је то овај исти Толстој који је био гост Марка Мартиновића, не може се поуздано знати, али је вјероватно, јер је војвода Тошко Бајов живио од 1648—1720 године, а војвода Пиперима био је од 1665 па до смрти. Тада је заиста Петар Толстој био у Црној Гори. Он је био по племенима и састајао се са народним главарима. До када је остао не може се утврдити, али се зна да није пошао са ученицима Марка Мартиновића, него је и даље још неко вријеме остао у Црној Гори.

Русија се у борбама против Турака све више интересовала за балканску крајину. Приликом склапања Киарловачког мира она је захтијевала да се Србима, Бугарима, Грцима и свим хришћанима у Турској дозволи слобода исповиједања своје вјере и да се не оптерећују новим и већим дажбинама. Тако је Русија постала протектор хришћана у Турској. То је наишло на стални отпор Турске и других великих сила, нарочито Аустрије и Енглеске. Ове

велике силе су наговарале Турску да поништи одредбе Карловачког мира и да заједно са Шведском нападне на Русију, обећавајући јој притом сваковрсну помоћ. Турска је на то пристала и 1710 г. погазила је Карловачки мир, а на прољеће 1711 г. објавила је Русији рат. Русија се тако нашла у врло тешкој ситуацији. Нашла се изненада у рату са Турском и Шведском, а окружена непријатељством великих европских сила. Велики руски реформатор нашао се у опасности да изгуби све оне драгоцене тековине, које је руски народ постигао у дотадашњим борбама против сепаратистичких бољара у земљи и непријатеља споља. У његовим плановима »једноплемена браћа« на Балкану требало је да добију врло важну улогу. Требало их је придобити за борбу против Турака и с њима заједно наставити рат против »силе пексијанске« све до коначног ослобођења »од богомрског азијатског невјерника«. Црна Гора је тада била једино слободно гледијесто на Балкану, гдје турска нога још није била успјела слободно да закорачи. То је Петар Велики могао знати из извјештаја неких својих дворјана који су били поријеклом из наших крајева. Да би то постигао, послао је неколико својих људи на Балкан, а у Црну Гору су дошли пуковник Михаило Милорадовић, родом из Херцеговине, и капетан Иван Лукачевић, родом Подгоричанин. Они су на Цетиње донијели царску грамату, којом су позвани владика и Црногорци да се дигну на устанак против »гонитеља цркве и православног народа«. На крају, у грамату је истицано: »Сви, у коме добро, чисто и витешко христијанско срце куца, дужни су презрети страх и теготе, па за слободу и цркву не само војевати већ и посљедњу кап крви пролити . . . а сваки од вас биће обдарен повластицама нашим по заслугама и жељи вашој, јер ми себи друге славе не тражимо, само да можемо тамошње народе христијанске од тирјанства пексијанскога избавити, православне цркве опет украсити и часни крст подићи«.

Грамата Петра Великог силно је одушевила владика Данила. Он је убрзо сазвао скупштину народних главара и народа да је прочита на њој и да народу претстави руске изасланике. Скупштина је сазвана јула 1711 год. Када је народу прочитана грамата, настало је дотад невиђено одушевљење за борбу. Владика је тада одржао говор окупљеном народу, у коме је рекао: »Ми смо у овим горама од сваке стране затворени, па нијесмо могли вјеровати да велики сверусиски цар нешто зна о нама, за једну шаку малог, међу змијама и шкорпијама затворенога народа, али ево данас, благодарећи богу, његове посланике видимо, ево његове царске грамате у рукама имамо, па посланике, велмим, не туђинце, него нашу браћу Србље, који нам кажу да је Петар Велики император и самодржац од све Русије и његово царство, богом благословљено, да је силније и пространije од сваког царства на свијету«. »Ми смо са Русима, говорио је владика, једног племена и једне вјере, па дако се и сусједством приближимо.

Оружајте се, дакле, браћо моја Црногорци, па и ја исти, не жалѣћу ни имања, ни живота, готов сам са вама поћи на службу цару християнскоме и нашем отачеству, да род християнски испод љутог јарма турског избавимо молећи преблагога бога да нам буде помоћник и путоводителъ». Грамату су одмах преписали владика Данило и пуковник Милорадовић са намјером да је пошаљу у свако племе. Када су све то свршили пошли су заједно кроз Катунску Нахију, па су се на Чеву растали, владика је пошао у Горњи Цеклин са намјером да пређе у Црмницу, а пуковник Милорадовић је са војводом Шћепаном Оташевим пошао у околину Никшића и у остала сусједна племена. Из Црмнице владика Данило је послао неколико својих људи у сјеверну Албанију, да, како се споразумно са Милорадовићем, и њих дигне на устанак. Милорадовић је долазио у везу са Требјешанима, Жупљанима, Морачанима, Ровчанима, Бјелопавлићима и Пиперима. Да ли је у сва та племена ишао, нема података, само се зна да је око мјесец дана био заједно са кнезом села Чађелице (Чађелица је близу Требјесе, код Никшића, односно Оногошта) Вукотом Павићевићем и требјешким војводом Тодором Поповим. Кнез Вукота и војвода Тодор добили су писмо од владике, прије но што је тамо дошао Милорадовић, у коме их је позивао да нападну на Оногшт. У томе писму је, између осталог у вези са дочеком Милорадовића, владика писао: »Ако имате љубави ка Христу и тако вам његове крви, коју је излио на крсту нашего ради спасенија, устаните и крв пролијте своју. Не штедите, него удриите на град (Никшић), нека нема ту омицања«. Милорадовић је одатле писао племенским главарима писма, скоро исте садржине као она са Цетиња, и у једном које је послао Жупљанима и Требјешанима (18 авг. 1711 г.) писао је: »До недјеље да је град у вашим рукама. Полак слова са сузама је помијешао Данило Владика, жалостан и јадан, сирјеч народа ради. Много је недјеља у годиште, него учините до најпрве недјеље да је град и Турци у вашим рукама и то Турци живи, да промијените за њих ващу браћу, као што смо говорили с вама да онако остварите — и град ми узмите од Турчина и нама предајте, а ја ћу с вама сједјети у граду, не брините се, божја вам вјера, издати вас нећу. Црногорци ми говоре: зашто нас не пушташ да ударимо на град Никшић, а ја им велим да ће они тамо око Никшића узети град и без вас. Зато, браћо моја, да не останем у лажи и срамоти пред њима, удриите на град и ухватите ми жива капетана Кумрију у Никшићу«. Требјешани су заиста тада напали на град, освојили варош и увече већ приступили беду граду, готови да га на јуриш заузму, али је издајом сердара Вукала Ђукановића пропао читави план. Милорадовић је био љут због тога и пошао је у Бјелопавлиће с намјером да заузме Служ, који је већ тада био у опсади. Тако је од краја јула до новембра пламтио устанак у свим крајевима око Никшића, Служа, Колашина, Подгорице и

Жабљака. Турци су били затворени у овим градовима. Али, Милорадовић се није сналазио у односима са народом и народним главарима, »јербо он мисли да смо ми раја па да ни (нам) намеће свашто зашто ми нијесмо и подбада једног против другог ка да смо малољетни«, жалио се владици Данилу Требјешанин Тодор Попов.

Пошто су Руси имали неуспјеха у борби са Турцима, Петар Велики је био принуђен да склопи врло неповољан мир на Пруту (јула 1711). Он је обавијестио Црногорце о таквој ситуацији, као и то да им не може помоћи, па их је савјетовао да се држе »на себе«, у својим планинама, »док опет у име бога уједињимо оружје«. Црногорци су за ово дознали у почетку новембра 1711 године. Знали су да ће им се Турци осветити због сарадње са Русима, да ће навалити на њих са јаким снагама, несравњиво јачим него дотад. У бици на Цареву Лазу (17 јула 1712) Црногорци су страховито потукли Турке, али турски напади са других страна бивали су све жешћи. Но, Турци су по тајно концентрисали велике снаге, тако да су оне, под командом везира Ђуприлића, у септембру 1714 г. са свих страна напали на Црну Гору. Црна Гора је била прегажена. Око 4000 Црногораца (жена, дјеце, читавих породица) пресељено је у Босну. Земља је остала у згаришту и рушевинама. У таквом стању, најтежем у читавој црногорској историји дотад, владика Данило је са 18 народних главара пошао у Русију да тражи помоћ за своју опустошену домовину. Тамо се већ налазило и неколико брђанских главара, који су пошли са пуковником Милорадовићем још прије Ђуприлићевог напада. Владика Данило је стигао у Русију крајем 1715 г., пошто се скоро мјесец дана задржао у Бечу код руског посланика. Петар Велики га је топло дочекао, али му није могао дати неку већу помоћ, јер је Русија била још у дуготрајном рату са Шведском. Дао му је као прву помоћ 2700 дуката и 13.400 рубаља за помоћ »онима који су највише страдали од непријатеља«. Усто, обећао је да ће за обнову Цетинског манастира сваке године давати по 500 рубаља. По владици цар је послао Црногорцима и Брђанима грамату у којој је признао све заслуге које су имали у заједничкој борби против Турака; савјетовао их је за неко вријеме да остану мирни, да не нападају Турке, док Русија поново не зарати, а када дође до рата, »у таквом случају желимо опет од вас као од народа који је с нама једне вјере и једног племена да нашем оружју у помоћи буде. Зато вама обећавамо сваку нашу царску милост и награду. Ова наша царска милост унапријед никад неће вам се ускратити«, истицало се у тој грамату од јула 1715 год. Русија је заиста отада сваке године слала одређену помоћ за Црну Гору. Главари који су са владиком били у Русији, као и они који су прије њега били пошли, вратили су се у исто вријеме кад и њихов владика и у својим племенима говорили о овој великој словенској земљи,

истицали је као узданицу и моћну заштитницу. Са владиком и овим главарима дошао је и један руски официр, капетан Стјепанов, који је у Црној Гори остао све до 1723 год. Важно је нагласити да је овај Рус врло кратко вријеме живио на Цетињу, у манастиру, него је стално путовао кроз народ, а највише се задржавао у Брдима (Морачи, Ровцима и Кучима). Из једне хронике у Морачком манастиру види се да је капетан Стјепанов, као побратим морачког војводе Станка Мартинова, остао у Морачи двије године. По свему изгледа да он тада није сједио у војводиној кући, но је заједно са њим стварао хајдучке чете за борбу против Турака све до Тарс и тиме стекао такав углед да га је народ од милоште звао »братушка Стјепанов«. Морачки калуђер Павле у једном запису (из 1721 год. каже да се за двије претходне године, тј. од турског напада на Морачу, у септ. 1719 г., иселило из Русују. Вјероватно је да је Стјепанов, пошто је у то вријеме био у Морачи, радио да се исели толико народа, али није јасно због чега, када тај калуђер не наводи глад као узрок те сеобе, као што је то било десетак година прије тога.

Петар Велики је у својој служби имао више људи из наших крајева. Са ученицима Марка Мартиновића пошло је из Боке неколико људи, од којих су најпознатији Мато Мелада, Пераштанин, који је касније у Русији извршио неколико замашних радова у разним лукама и пристаништима простране руске државе и стекао великих заслуга за унапређење руског поморства, и Иван Крушула, који је пропутовао Русију и ишао у Кину и у једном сонету опјевао то своје интересантно путовање. У руској морнарици било је на високим положајима више људи из Боке. Тако су познати: Комненовић, Ивановић, Накићеновић, Вукасовић и др. Али од свих наших породица у Русији највише је заслуга за руско поморство имала херцеговска породица Војновића. Она је »по броју адмирала и виших официра у руској морнарици била на четвртм мјесту од свих руских породица за читави три вијека«, како је истакао професор Универзитета у Одеси В. И. Григоровић.

Али од свих њих најкрупнија је личност Пераштанин, руски адмирал Мато Змајевић. Мато Змајевић је рођен у перашкој породици прослављеног поморског капетана Крила (Крста) Змајевића. И Мато се поред свога оца од ране младости почео бавити поморством. Али, због једног убиства у Перасту, за које је окривљен Мато Змајевић, млетачки суд је за свагда протјерао Мата Змајевића са његове родне груде. Он је неко вријеме био у Дубровнику, па је с прољећа 1709 г. пошао у Цариград да тамо тражи запосљење. У Цариграду се нашао са руским дипломатом Петром Толстојем, са којим се још отприје познавао. Наиме, када је Толстој био у Црној Гори, у Перасту је био гост 1698 г. у кући Крила

Змајевића, оца Матова, и са читавом породицом се спријатељио. Толстој је Мато запослио у руском посланству у Цариграду. Ту је остао све до 1711 год., тј. до рата Русије са Турском, када су Турци и Толстоја и њега бацили у тамницу, познату због своје језовитости као »Босфорска тамница од седморо кула«. Та тамница била је седамнаест степеница испод земље, без прозора и без икакве свјетлости. Ко је био затворен у тој тамници није могао доћи ни са ким у додир, осим ако није имао доста новца да њиме поткупљује турске стражаре. Тек када је рат завршен, у септембру 1712 г., пуштени су и Толстој и Змајевић из затвора. Отада, Мато Змајевић постаје најприснији пријатељ Петра Толстоја. Рат Русије и Шведске још је трајао. Русија је морала стварати јаку морнарицу да би победила Швеђане. Толстој је због тога препоручио свога пријатеља Змајевића Петру Великом, представивши га као даровитог поморца и стручњака за бродоградњу. Петар I Велики је тада био на лијечењу у Карловим Варима, у Чешкој, када је Мато Змајевић добио позив да тамо пође. Мато Змајевић је преко Бугарске, Петровградина и Беча дошао у Карлове Вари и јавио се цару. Ту је подвргнут строгом испиту по питањима поморства и бродоградње. Петар Велики је био познат као талентован стручњак по тим питањима, па га је испитивао детаљно, систематски, јер је хтео да дозна да ли му овај човек, са тако добром препоруком од Толстоја, може послужити у организовану руске морнарице. Змајевић се на испиту пред царем показао као прворазредни стручњак, одговарајући на сва питања зналачки и зрело. На испиту је био пуна два сата. Петар Велики га је поставио, чим је испит завршио, за капетана бојног брода и послао га у Петроград да сам изабере брод којим жели да управља. Отада Мато Змајевић брзо напредује у поморској служби. Из писама која је он слао своме брату Вицку Змајевићу, барском надбискупу, види се да је већ 1714 г. био у Финској и да је управљао посебним одредом галија под главним заповједништвом адмирала Араскина. У Гангутској поморској бици Мато Змајевић је показао такву храброст, да га је цар Петар Велики, указом од 17 јануара 1719 г., унаприједио за контраадмирала. Борба са Швеђанима развијала се врло успјешно за Русе. Године 1719 Мато Змајевић је имао у борби против Швеђана под својом командом 143 галије са бродовима за пренос хране и муниције. Крајем 1719 г. Руси су већ били освојили од шведске балтичке покрајине и Финску, тако да је Шведска била најзад принуђена да са Русијом склопи мир у Нустару, у Финској, 10 септембра 1721 год. Шведска је тим уговором о миру уступила Русији Естонију, Летоњију, највећи дио Карелије са Виборгом, острва Даго, Мон и Озел, а Русија је Шведској вратила Финску. Од овог мира Русија је постала велика сила, добила је излаз на Балтичко Море и њена трговина била је у вези са свим главним лукама тога времена. Октобра 1721 г. Мато Змајевић је унапри-

јеђен за вицеадмирала, а средином 1722 г. постао је главни заповједник руске флоте.

Наређењем Петра Великог од 8 априла 1723 г. Мато Змајевић је добио дужност да изгради у Вороњежу на Дону нову ратну морнарицу од прамова (прам је брод са пљоснатим дном, изграђен за пловидбу по ријекама) и галија. Мато Змајевић је мислио да се у Таврову то може боље и брже урадити него у Вороњежу. И када му је допуштено да тамо пође, он је за непуних десет мјесеци саградио 15 прамова и 15 галија, иако је било предвиђено да се овај посао заврши за годину и по дана. Одатле је премјештен у Петроград (1725) као заповједник над луком и галијама у тој луци.

Послије смрти Петра Великог (8 фебруара 1725), његова наслједница Катарина I (1725—1727), на предлог генерала Мењшикова, унаприједила је Мату Змајевића за адмирала.

Адмирал руске флоте Мато Змајевић био је у сталној преписци са својим братом Вицком и са још неким његовим пријатељима и рођацима у Перасту и Боки. Из тих писама, која су добрим дијелом још сачувана (четири његова писма налазила су се прије рата у Архиву у Котору), види се огромна љубав његова према Русији и руском народу, коме је служио око 25 година. Умро је у августу 1735 г. у Таврову, гдје је и сахрањен.

Ова почетна фаза односа Црне Горе и Русије развијала се под условима врло спорог изграђивања »правитељства« у Црној Гори, врло спорог стварања државне власти у непрестаној борби против Турака и сепаратистичких племенских главара. Везе са Русијом, помоћ која је отуда добијана, савјети и упутства која су давали руски изасланици и све оно што су наши људи видјели и доживјели долазећи у додир са Русима и њиховим државним установама, утицало је врло снажно на изграђивање државне власти у Црној Гори. Унутрашње стање међуплеменских односа и однос племена (црногорских и брђанских) према владици (управо властичанству, које је у себи уједињавало и црквену и свјетовну власт) и Цетињском манастиру као вјерском и политичком центру, развијало се под специфичним условима примитивног живота племена, гдје основне противрјечности још нијесу биле дошле у оштар сукоб међу собом. Период владике Дашила значи је, несумњиво, један снажан корак у даљем развоју Црне Горе као државе и био је почетни период врло живих братских односа са Русијом. Прве везе које су тада успостављене са Русијом Петра Великог усмјериле су историјски развој црногорских и брђанских племена у правцу све тјешњег повезивања са том великом словенском земљом, што је било спасоносно за читаву историју Црне Горе.

У току XVIII вијека, за вријеме владике Саве и Василија и Шћепана Малог, те везе се продубљују и добијају конкретнију садржину, која је одговарала тадашњим политичким плановима

Русије на Балкану и животним интересима Црне Горе. Владика Сава је остао стално вјеран Русији, исто као и црногорски народ, али је он лично мало учинио за учвршћење тих веза и мало се интересовао за прилике у Црној Гори, него много више својим пословима и имовином у Стањевићима. Када је он пошао у Русију, народни главари од његовог рођака Василија изабрали за свога владику и савладара Савина кад се он врати из Русије. Царица Јелисавета је примила црногорског владика као »повелитеља« Црне Горе. По њеном налогу владици је исплаћена сва до тада неисплаћена помоћ одређена Цетињском манастиру и уз то још новца као помоћ народу. По њему је послала грамати Црногорцима, у којој их је позвала на вјерност и да им »царска милост никад неће бити одузета«.

Чим се вратио у Црну Гору, владика Сава је сазвао скупштину народних главара пред којом је прочитао царску грамату и уручио народу поздрав од »свемоћне царице и руског народа«.

Владика Василије је стекао за кратко вријеме углед међу Црногорцима, највише због тога што је, док је Сава био у Русији, организовао помоћ сваком племену које је било нападнуто од Турака. И кад се Сава вратио у Црну Гору, Василије је и даље радио све народне послове. Пошто се Црна Гора налазила између два опасна непријатеља, Млетака и Турака, владика Василије је знао да је једини спас Црне Горе у најтјешњим везама са Русијом. Али он није био само за најтјешње везе са њом, него је желио да наговори Русију да узме Црну Гору под свој протекторат. Он је, у томе циљу, ступио у везу са руским послаником у Цариграду Бестјужовом-Рјумином, молећи га да се заузме код руске царице за Црну Гору. Писмо које је Василије послао том приликом Бестјужову-Рјумину открива карактер владин и планове које је он желио да постигне. У њему је претставио Црну Гору као важан чинилац, врло потребан Русији, па због тога моли руског посланика да заинтересује за њу руску царицу. »Ми смо бедом православља, пише он, због тога нас мрзе не само Турци, него и Млечићи«. Пошто је истакао потребу да се у Црној Гори подигну школе и просвјетљује народ, он је скренуо пажњу руском посланику да он за то нема средстава, »а од бога би била греота да и даље овај народ остане без школа и без образовања. Млечићи се боје да ми то не постигнемо, јер знају ако би се у Црној Гори основала школа филозофије, филологије и реторике, сви би сусједни католици приступили православљу« (а то је по његовом схватању било исто што и да постану Црногорци), увјерава Василије руског посланика. »Истина, наставља он, онци имају добрих учитеља и у Котору и свуда око Црне Горе, али таквога су ума Црногорци да, иако нијесу нимало учени, могу надмудрити и великог филозофа римског«. Али, Бестјужов-Рјумин није имао никаквог интересовања за овај план владике Василија. Зато он одлучи, на савјет народних главара, да лично пође у

Русију, да те планове изложи руским властима. Са пуномоћем владике Саве и скупштинске народних главара, владика Василије је пошао у Русију 1752 год. У Русији је остао двије године. Састајао се са најистакнутијим руским државницима и свима њима је изложио стање свога народа и прилике у којима живи. Молбио их је да Русија узме Црну Гору под свој протекторат као посебан »црногорски принципат« и да о томе јавно изда посебну повељу, у којој поред Црногораца треба да помене и Брђане, »јер је то једно као три брата од једне мајке«.

Владици Василији је било особито стало да се што прије изда таква повеља, јер би она, по његовом схватању, у суштини значила да »црногорски принципат није никоме подложен, осим рускоме цару«. Уз овакве претставке и молбе, Василије је подаци руској влади предлог да се један дио Црногораца усели у Русију и да се тамо од њих формира посебни пук, који би имао своје старјешине у саставу руске војске. Све је ово имало јаког утицаја на руске владајуће кругове, и нарочито овај предлог о сеоби. Због тога је руска влада наредила своје посланику у Бечу грофу Кајзерлингу да издјестује код аустријских власти дозволу за прелаз ових црногорских исељеника преко аустријског земљишта. Али, бечка влада је била одлучно противна оваквом руско-црногорском плану, изговарајући се како је црногорски народ, тобоже, подложен Турцима, са чим се најзад и Русија сагласила и одустала од овог плана. Узалуд је владика Василије инсистирао да разбије руско колебање и овакву мотивацију бечке владе, доказујући да Црногорци нијесу турски поданици и да никоме не плаћају данак, — све то није помогло, па је због тога остао разочаран што је руска влада прихватила овакво образложење Аустрије.

Пред полазак из Русије (1754) владика Василије је штампао у Русији спис »Историја о Черној Гори«, са посветом руском вице-канцелару Воронцову. У тој историји владика је имао на мјеру да још једном докаже руским владајућим круговима да је Црна Гора »врло важна претстража хришћанства против Турака« и због тога је претјеривао како у географском, тако и политичком и историском дијелу своје књиге. Он је хтио увјерити руске кругове да је Црна Гора по простору врло велика, да су њена племена по пространству колико руске губерније, све у циљу да би тиме скренуо пажњу Руси на своју домовину. Он је обрадио историју своје земље од »царева српских и ерцога црногорских«, задржавајући се опширно на Косовској бици и то онако како о њој говори народна традиција. Доба од посљедњих Црнојевића, тј. од времена, како он каже, када су »намјесто ерцога почели владати у Црној Гори митрополити«, па до првих веза са Русијом за вријеме владике Данила, он је описао доста кратко и као узгред, док му је најглавнији дио у историји онај који говори о граматама Петра Великог и о његовом обећању да ће Русија уви-

јек Црногорцима указивати помоћ као савезницима и браћи у борби против Турака. Овај историско-политички спис владика је намијенио »ширему кругу руског отменог друштва и јавном мињењу руском«.

Владика Василије није у Русији постигао оно што је очекивао. Русија тада није хтјела да узме Црну Гору под свој протекторат све док се не вјери »какав је међународно-правни положај Црне Горе и њен однос према Турској«, како му је речено. Разочаран на све то, владика је у мају 1754 г. напустио Москву и преко Кијева, Беча и Трста вратио се у Црну Гору. Али то није ослабило његову љубав према Русији, него напротив, он је пред народним главарима на Цетињу рекао да је у његовом »срцу мјесто само за велику мајку Русију и за предрагу Москву«. Ичим је поново запријетиле опасност Црној Гори од босанских Турака, он се обратио Русији за заштиту. Послао је 1756 године једно изаслаништво у Русију да моли руску владу да интервенише у корист Црне Горе. Русија је тада била заузета у Седмогодишњем рату и због тога се није могла отворено заузети за Црну Гору, нити јој пружити своју помоћ, јер би тиме имала Турску као свога непријатеља. Царица Јелисавета ипак је наредила своме посланику у Цариграду Обрескову да код турске владе учини »све што је могуће« у корист Црне Горе и да Црногорце извијести о свему, »како их што не би снашло изненада«.

Пошто су Црногорци потукли хеџају Осман-пашу на Предици (у Бјелицама) 30 новембра 1756 год., владика Василије намисли поново да пође у Русију да сврши »послове« које није докрајчио када је први пут био код царице Јелисавете. Желио је да опет покрене онај предлог о пресељавању Црногораца у Русију и о формирању једног пука од њих. Почетком 1758 год., у пратњи гувернадуре Станка Радоњића, владика Василије је кренуо у Русију и, послје извјесног задржавања у Кијеву, у марту мјесецу стигао је у Петроград. Са собом је одвео 12 младића, намјеравајући да их упише у руске школе. У Русији је владика Василије опет покренуо питање руског протектората над Црном Гором. Али овом приликом није онако пријатељски дочекан као прије. Руски владајући кругови нијесу више поклањали пажњу његовим извјештајима. Против њега су стизале разне тужбе, да он невјерно претставља стање у Црној Гори и да све то намјерно удушавља према својим интересима. То је отежавало рад владике Василија, али га није спријечило да се још више заложити да би постигао свој циљ. Уколико су оптужбе против њега биле теже, утолико су и његови напори били енергичнији. Одбијен на једној страни, он је »челобитно«, како је он сам рекао, молио на другој и најзад је постигао да га саслушају, да чују шта хоће и какви су његови планови. Увјеравао је руску владу да су његови извјештаји тачни, а ако неће да му вјерују, онда је тражио да пошаљу неког у Црну Гору да све то провјери. Пошто је Црна Гора већ

постала извјесни позитиван чинилац руских планова на Балкану, руска влада није хтјела да прекине везе које су већ биле створене са њом. Није имала рачуна да одгурне владику, да га потпуно отуђи од себе, јер им је он ипак био потребан као човјек од утицаја међу племенима. Иако га, дакле, нијесу марили, интереси су их натјеривали да га држе, да му дјелимично попусте и да га макар мало задовоље. Руска влада је због тога пристала да пошаље са њим у Црну Гору пуковника Пучкова са задатком да испита стање и да провјери све извјештаје о Црној Гори. Приликом поласка руска царица је написала грамату Црногорцима, у којој их је поздравила као »једноврјерну и једнокрвну браћу«, извијестивши их да ће им слати сваке године по 15.000 рубаља као помоћ, али само под условом ако успоставе потпуни међусобни ред и међуплеменску клогу. Савјетовала их је да за овај новац купе довољно праха и олова, да заведу сталну војску и добру дисциплину.

У почетку августа 1758 год. владика Василије са пуковником Пучковим вратио се у Црну Гору.

Руски пуковник Пучков остао је у Црној Гори око два мјесеца. За то вријеме он је скупљао податке, прикупљао извјештаје са разних страна, ослањао се на разне људе и све то што је скупио и дознао није нимало ишло у прилог владици Василији. Овај руски аристократа, са навикама које је стекао у руској владајућој класи, гдје је власт била чврсто централистички уређена, није могао да види особене услове у државном развоју Црне Горе, па је и разумљиво што је дао извјештај својој влади да владика Василије нема никакве власти и да то што има извјесни углед »заснива се на чињеници што је владика свештено лице«. Пучков није могао да схвати начин како Црногорци схватају догађаје у оквиру племенског живота и ван тога живота и како реагирају на њих. Њега је чудило како се може стварати живот на овом кршу без најнужнијих животних услова, вјечито у борби да се добије хране, праха и олова. Пучков је на све то почео да гледа кроз млетачке наочари. А Млечићи нијесу трпјели владику и за Црногорце су марили само онда када им је било потребно да их придобију за савезнике у борби против Турака. Црна Гора им је била потребна као база одакле ће моћи најуспјешније да чувају своје државне интересе. Када су видјели да им је Владика велика сметња у томе, чинили су све да му поткопају углед. У томе смислу били су сви њихови извјештаји из тога времена. Таквим извјештајима и обавјештењима служио се и пуковник Пучков. И разумљиво је што су ти извјештаји морали бити врло неповољни за Црну Гору и супротни свим извјештајима које је владика Василије дотад слао руској влади. На повратку за Русију, пуковник Пучков задржао се десетак дана у Дубровнику, гдје је добио још неповољнијих обавјештења о Црној Гори и Црногорцима. Дубровчани су и прије тога оптуживали Црно-

горце и њиховог владикау као »прекршитеље свих закона и одредаба које постоје у другом свијету«. »Они грубо нападају на имовину турску, млетачку и нашу«, каже се у једном њиховом извјештају млетачком сенату из 1747 год., »плијене је и односе у своја брда, противно крвима обичајима гдје се људи крсте или клањају«. Таквим »подацима« снабдјели су и пуковника Пучкова и он је отишао у Русију са најгорим мишљењем о Црној Гори и њеном владици.

Извјештај Пучкова о стању у Црној Гори примљен је у Петрограду као тачан и није остао без видних посљедица како на даље расположење руске владе према владици Василији и Црној Гори, тако и на извршење обећања о додјеливању Црној Гори сталне годишње помоћи.

Сазнавши да је пуковник Пучков поднио руској влади врло неповољан извјештај о Црној Гори и да је тако пољуљао његове позиције у Петрограду, па бојећи се због тога да Русија сасвим не остави Црну Гору без своје заштите и материјалне помоћи, владика Василије одлази и по трећи пут у Русију 1765 год. Он је успио, дошавши у дотицају са руском владом, да донекле поправи утисак који је она била добила из таквог извјештаја. Али, тада се разболео и за кратко вријеме је умро у Петрограду, марта 1766 године.

Послије смрти владике Василија у Црној Гори није било ауторитета који би у онаквој ситуацији могао да одржи међуплеменску слогу и да окупља племена у случају великих опасности од турских напада. Владика Сава је и даље живио у Стањевићима, а да се уопште није интересовао за стање у Црној Гори. То је искористио неки »видар«, који је тада живио у Маинама, и он се постепено почео интересовати за стање у Црној Гори, са намјером да се тамо намешта за господара. Он сам, или неко од његових пријатеља, пронио је глас по Црној Гори да тај »видар« није нико други до руски цар Петар III, који је у то вријеме био тајно убијен од љубимаца царице Катарине II. Народ у Русији је вјеровао да цар није убијен, него да је негдје нестао, па се та вијест проширила и у Црној Гори. Вијест да је Петар III у Маинама проширила се брзо не само по Божи и Црној Гори, него и по свим сусједним крајевима. Љубав народа према Русији и његово повјерење према свему што је везано за Русију било је много јаче од трезвеног расуђивања ко је тај непознати човјек. Скупштина народних главара на Цетињу једнодушно је одлучила да прими Шћепана Малог за свога господара, увјерена да је то цар Петар III. И владика Сава је повјеровао да је овај непознати човјек главом Петар III, руски цар, па је писао руском посланику у Цариграду Алексију Обрескову да је, »ако је игдје жив«, Петар III у Црној Гори. Такав став и такво држање владике Саве било је довољно да читав народ одушевљено прими Шћепана Малог за свога господара, јер »ако ико зна, зна владика, пошто често добија писма из Русије, па му је све то по-

знато«, говорили су и они главари који су дотада још сумњиво гледали на »новог цара«. Узалуд је мало касније владика Сава, када је добио одговор од руског посланика у Цариграду да то није руски цар, него варалица, покушавао да га разобличи пред Црногорцима, јер је он већ био врло популаран и већ је био створио чврсте везе са племенским главарима.

Чим се у Русији дознало да се у Црној Гори појавио цар, који се издаје за убијеног цара Петра III, узнемирило је царицу Катарину II и њене љубимце браћу Орлове, који су извршили убиство цара Петра III. Руска влада је наредила свим пограничним губернаторима да поопштре контролу на западним границама Русије. »Особито пазите, наређивала је царица, на путнике који долазе из Црне Горе и њених сусједних области, нарочито на полове, да се под њиховим ликом не увуче тај варалица у нашу земљу«. А да би потпуно дознала ко је тај самозванца и какве су његове намјере она је наредила своје посланику у Бечу Ђорђу Мерку да преко Млетака пође у Црну Гору и да јој о томе поднесе детаљан извјештај. Поред тога, она му је наредила да саопшти Црногорцима да то није руски цар, него обичан пустолов и варалица. Али, Млетачка Република није дозволила овом руском посланику да пређе преко њеног земљишта, јер је мислила, прво, да се све то у вези са Шћепаном Малим у Црној Гори изводи по наговору или бар са знањем Русије, и друго, да ће Турска оштро реагирати на такво стање у Црној Гори, па да не би њу сматрала саучесником у томе. Тако је положај Црне Горе због Шћепана Малог постајао све тежи. Млетачка Република је оптуживала Шћепана Малог Турцима и у једном извјештају достављала је: »Овај цар има намјеру да дигне устанак на Балкану и да као руски човјек и за руске интересе створи једну балканску државу на штету добро схваћених интереса Турске и наше (тј. Млетачке) Републике.« Турска је, разумљиво, на све ово гледала са великом пажњом и спадарски паша је предложио турској влади да изда ферман за напад на Црну Гору. Црна Гора се тада нашла у врло тешкој ситуацији, чак и тежој него за вријеме Ђуприлићевог похода (1714), нашла се у клијештима између Турака и Млечића, а под сумњицењем и неповјерењем Русије. Крајем августа 1768 г. Турци су напали на Црну Гору са три стране: од Никшића, Жабљака и Подгорице. Турска војска под командом босанског везира Сулејман-паше била је у јачини од 20.000 људи.

Русија се ипак заузимала за Црну Гору за вријеме овог турског похода. Руски посланик у Цариграду интервенисао је код султана, чак и у том међувремену Црногорци су страховито потукли босанске Турке на Чеву, тако да су се Турци од Жабљака и Подгорице вратили натраг.

Потстицана од других великих сила, нарочито Француске, Турска је објавила Русији рат при крају 1768 године.

Катарина II, по примјеру Петра Великог, обратила се балканским хришћанима, тражећи од њих да дигну устанак против Турака. У ту сврху она је послала у Црну Гору кнеза Ђ. В. Долгоруког са посебном граматом владици Сави и Црногорцима. Заједно са кнезом Долгоруким дошло је у Црну Гору неколико руских официра. Царица је послала по њима знатну количину праха и олова, нешто хране и новца, јер је њен план био да Црна Гора постане база, одакле треба да се организује општи устанак на Балкану, како Турци не би имали могућности да своје балканске снаге пошаљу на фронт против Русије.

У грамату која је датирана 29 јануара 1769 г. царица Катарина II поздравља владика, Црногорце и Брђане и позива их у помоћ против »клетих агарјана«.

Поред овог задатка, Долгоруки је имао дужност да ивобличи пред Црногорцима »цара« Шћепана Малог и да тако његово питање коначно ликвидира.

Долгоруки је са својом пратњом стигао у Црну Гору крајем јула 1769 год. У почетку августа исте године сазван је на Цетињу збор народних главара, на коме је поред црногорских главара био и приличан број главара из брђанских племена. Долгоруки је пред народним главарима прочитао царичину грамату и народни главари су је примили са одушевљењем. Послије тога, он је објавио у име руске владе да Шћепан Мали није руски цар Петар III, него самозванец и варалица. Али, Црногорци су толико вољели свога »цара« да су мало вјере поклањали тврђењима Долгоруког. Но, љубав према Русији присилила их је да макар за мало даду до знања руском изасланику да ће поступити по његовом савјету, тј. да ће »цара« отјерати као самозванца. Чак је и један каплушки главар одржао говор пред скупштином у томе смислу.

Долгоруки није морао дуго чекати па да се увјери како Црногорци воле свога »цара«. Док је Долгоруки разговарао са окупљеним главарима и народом, чим се појавио Шћепан Мали сви присутни главари и народ одушевљено су га поздравили. Поздравили су га и они који су дотада пред Долгоруким говорили против њега, као да су били увјерени да је он варалица. Све је то увјерило руског изасланика да »цар« Шћепан Мали има велики углед у народу и да се он не може тако лако отстранити из Црне Горе. Увјерио се и у то да Шћепан Мали није био нимало опасан за Русију, него да јој је одан као и остали Црногорци. Нешто због тога увјерења, а нешто због чињенице да је овај црногорски »цар« претстављао неоспорни ауторитет и да једино он има могућности да створи у Црној Гори извјесну централну власт, коју ће поштовати сва племена, Долгоруки је одлучио да га остави и пред свој полазак из Црне Горе дао му је остатак новца, официрско одјело и сав ратни материјал који је био добио из Русије.

Кнез Долгоруки остао је у Црној Гори око три мјесеца, али његов рад није дзго повољних резултата, највише због тога што је он био неспособан да се приближи народу. Црногорци су водили тада мање борбе против Турака, али истрошени у прошлoм, тек завршеном рату, морали су се ограничити на ситније герилске акције и мање пограничне сукобе. Долгоруком није успјело да брђанска племена дигне на устанак, иако је свим племенским главарима писао писма, молећи их да их прочитају на племенским скупштинама. Он није путовао кроз народ, није долазио у личну везу са тим главарима. У томе је он био изузетак од свих претходних руских изасланика. Уз то, Долгоруки је био врло шеповјерљив човјек. Он је имао фикс-идеју да га Црногорци мрзе и да га у таквој ситуацији могу убити било они, било Млечићи или Турци. Једини човјек са којим је он присно сарађивао био је пећки патријарх Бркић, који иначе у Црној Гори није уживао никакво поштовање због интрига које је стварао, због себичности и претјеране грамзљивости. Таква ситуација, коју је створио сам Долгоруки са својим пријатељем Бркићем, онемогућила му је сваки рад. Због тога је он ненадано напустио Црну Гору и са Бркићем се укрцао код Спича на једну млетачку лађу и отпутовао у Русију.

(Наставиће се)

Јагош ЈОВАНОВИЋ

ЛИТЕРАТУРА:

- 1) Россия и черногорія — историческій очерк, 1485—1889, С. Петербургъ.
- 2) Русија и Црна Гора од 1780—1790 г. — Гласник Српског ученог друштва, књига 72, стр. 217—297.
- 3) Неколико оригиналних докумената из Морачког манастира (из биљешника аутора овог чланка).
- 4) Милорад Медаковић: Псвјестица Црне Горе од најстаријих времена до 1830 г., Земун, 1850 г.
- 5) Д-р Владан Ђорђевић: Црна Гора и Русија (1784—1814), Београд 1914.
- 6) Из материјала припремљеног за Споменуцу 250 годишњице везе Црне Горе са Русијом, који су припремили Нико Луковић, Итвс Злоковић, Антон Милошевић и др.
- 7) Јагош Јовановић: Стварање црногорске државе и развој црногорске националности, Цетиње, 1948 г.